

ANADOLU SELÇUKLULARI DÖNEMİNDE KONYA'NIN BAŞKENT OLUŞU İLE İLGİLİ GENEL BİR DEĞERLENDİRME

İbrahim BALIK*

Bugün, Anadolu'nun ortasında bir sanayi ve kültür şehri olarak yıldızı hızla parlayan Konya, Anadolu Selçukluları döneminde en önemli merkezlerden birisidir. Özellikle XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu Türk kültürünün şekillenmesinde etkin bir rol oynamıştır. Biz bu çalışmamızda böylesine önemli bir kültür merkezi olan Konya'nın Selçuklu hâkimiyetine girişi ve başkent haline gelmesi ile ilgili genel bir değerlendirme bulacağız.

Türk fethine kadar Konya'nın genel tarihi süreci

Varlığını ve ününü yüzyıllar boyunca muhafaza edebilen ender şehirlerden birisi olan Konya'da, iskan çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. İlk iskan faaliyetlerinin Bakır Çağına kadar uzandığı bilinmektedir. Bölgenin antik yerleşmelerinden birisi olan Karacahöyük'teki buluntular bunu ortaya koymaktadır. Yine aynı şekilde Alaaddin Tepesinde de M.Ö. 1000'lerden itibaren iskan başlamıştır.¹

Tarih sonrası dönemlerde de Konya mevcudiyetini ve ününü muhafaza etmiştir. Konya, Romalılar'ın hâkimiyetine kadar Hititler, Frigler, Asurlular, Persler ve İskender tarafından ele geçirilmiş; canlı, hareketli tarihi o dönemlerden itibaren başlamıştır.

Romalılarla birlikte, Konya'nın dinî karakteri ön plâna çıkmış ve ilk Hıristiyan toplulukları bu dönemde Konya'ya gelmiştir. Bu yıllarda Hz.

* A.İ.İ.T. Okutmanı Afyon Kocatepe Üniversitesi

¹ Baykara, Tuncer. *Türkiye Selçukluları Zamanında Konya*, Ankara 1994, s.21.

Önder, Mehmet. *Mevlana Şehri Konya*, Konya 1962, s.13 v.d.

Baştaç, F. Naci. "Hitit Medeniyeti ve Konya", *Konya Mecmuası*, 13,1938.

İsa'nın havarilerinden Pavlus'un Konya'ya gelip yerleştiği bilinmektedir.²

Romalılar döneminde Konya, dinî kisvesi yanında ticarî potansiyelini de artırmaya başlamıştır. Özellikle, daha o dönemlerde Batı Anadolu'dan, güney ve güneydoğuya giden yolların Konya ve çevresinden geçmesi, ayrıca bölgenin Akdeniz limanlarına bağlanması, Konya'nın önemli bir merkez olmasını sağlamıştır.³

Doğu Roma'nın bağımsızlığını kazanıp, İstanbul'un başkent olmasından sonra, Anadolu'daki mevcut durum büyük değişikliklere uğradı. Ege sahillerinde bulunan Efes, Milet gibi merkezlere giden yollar önemini kaybederken, İstanbul'a giden yollar önem kazanmaya başladı. Ancak Konya bu durumdan en az etkilenen şehir olmuştur. Çünkü yeni güzergâhlarda, Konya üzerinden ya da yakınından geçmekte idi.⁴

Bu yapısı, Konya'nın idarî yapılanmasına da yansımıştır. Konya, Anadolu Temi'nde Frigya, Likonya, Psidya ve Lidya'nın bir kısmını içine alan temin merkezi olmuştur.⁵

Gerek coğrafi konumunun önemi, gerekse iktisadî ve kültürel yapısı ile ünü kısa sürede artan Konya, yavaş yavaş diğer devletlerin de dikkatini celbetmeye başlamıştır. Nitekim, İran-Bizans mücâdelesinin yerini alan, İslâm-Bizans mücâdelesinin ilk dönemlerinden itibaren, Konya kendini bu mücâdelenin içinde bulmuştur. Konya, hudutlardaki Müslüman muhariplerin hücumlarına maruz kalmış ve bir çok defa onlar tarafından tahrip edilmiştir.⁶

² Küçükdağ, Yusuf - Arabacı, Caner. *Selçuklular ve Konya*. Konya 1994, s.228.

Aynı eserde şimdiki Sırçalı Medrese yanında bulunan yer altı mabedinin, o ilk Hıristiyanların maruz kaldıkları zulümlerden kaçarak inşa ettikleri, gizli bir mabet olabileceği ifade edilmektedir.

³ Baykara, T. *a.g.e.*, s.23.

Erdoğan, A. *Kitabelerin Değeri ve Konya*. *Konya Mecmuası* 4,1937.

Önder, M. *a.g.e.* s.489.

⁴ Turan, Osman. *Selçuk Kervansarayları* Ankara 1946, s.474.

Koman, Mesut. *Konya Şehrinde Selçukîlerden Evvelki Devirlere Ait Eserler Üzerine Bazı Notlar*. *Konya Mecmuası* 14,1938.

Baykara, T. *a.g.e.* s.22-23.

⁵ Konyalı, İ.Hakkı. *Konya Tarihi*. Konya 1964, s.36.

Baştak, F.Naci. *Sille*. *Konya Mecmuası*. 16,1938.

⁶ Baykara, T. *a.g.e.* s.23.

Emevîler döneminden itibaren, Anadolu ve Bizans'ın merkezi İstanbul, İslâm ordularının en önemli boy hedefi haline gelmiştir. Bunun içinde Anadolu'ya bir çok seferler yapılmıştır. Bu cümleden olarak, Emevî halifelerinden Abdümelik (704) ve I. Velid (708) dönemlerinde Konya, Bizanslıların elinden alınarak, Emevî devletine katılmıştır. Ancak bu Emevî hâkimiyeti uzun süre devam etmemiş; Bizans Konya'yı kısa süre sonra geri almıştır.⁷ Fakat kısa süreli de olsa bu Emevi hâkimiyeti Konya'nın İslâmiyetle ve Müslümanlarla tanışması açısından önemlidir.

Konya, Abbasiler zamanında da birçok İslâm gazvecilerinin ya da muntazam ordularının tecavüzüne uğramıştır. Bu dönemde Konya üzerine yapılan seferler ise, Türklerle Konya'yı tanıştırmıştır. Çünkü bu yıllarda Anadolu'ya karşı sefer düzenleyen İslâm ordularında Türkler önemli bir güç teşkil ediyordu.⁸

Emevîler ve daha sonraki Abbasiler döneminde Konya'nın kaç defa istila edildiğini İslâm hâkimiyetinin süresini ve boyutlarını tam olarak belirleme şansına sahip değiliz. Ancak bu konuda ilginç bir not, Konya'nın Harun Reşit döneminde Abbasilerin elinde olduğu ve Konya'dan vergi alındığı şeklindedir. Hatta halkın bu mücâdeleden memnun olmadığı ve dağlık yöredeki kalelere çekildiği görülmektedir.⁹

Konya'ya yapılan Türk akınları ve Konya'nın Selçuklu hâkimiyetine girişi

Türklerin Konya ile tanışmaları, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Selçuklulardan önceki döneme rastlar. Türklerin Konya ile ilk ciddi temasları, muhtemelen Avrupa Hunları dönemine rastlamaktadır. 395'te Kafkaslardan aşarak Anadolu'ya gelen Hunlar, Basık ve Kursuk adlı iki başbuğun idaresinde Malatya, Çukurova ve çevresinde akınlarda bulunmuşlardır. Muhtemelen bu seferler sırasında Hunlar, Konya'ya da uğramış ve böylece Konya Türklerle ilk kez tanışmıştır.¹⁰

⁷ Önder, M. a.g.e. s.16.

Çetin, Osman. *Anadolu'da İslâmiyet'in Yayılışı*. İstanbul 1981, s.20.

Konyalı, İ.H. a.g.e., s.33.

⁸ Sevim, A. - Yücel, Y. *Türkiye Tarihi*. Ankara 1989, s.29 vd.

Konyalı, İ.H. a.g.e. , s.34.

⁹ Önder, M. a.g.e., s.16.

Konyalı, İ.H. a.g.e. s.34.

¹⁰ Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1986, s.70.

Önder, M. *Seyahatnamelerde Konya*, Konya 1948, s.10.

Konya'nın ikinci kez Türk akınına uğraması ise, Sabirler döneminde olmuştur. İtil, Don ve Kuba ırmakları arasındaki topraklara yerleşen Sabir Türkler'i, coğrafi konumları itibariyle Bizans ve Sasani Devletleriyle çeşitli ilişkilerde bulundular. Bir ara Sasanilerle ittifak kuran Sabirler akınlarını Kayseri ve Konya yörelerine kadar ilerlettiler.¹¹

Bunların dışında Türklerin Konya ile bir diğer teması ise, yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi, İslâm-Bizans mücadeleleri döneminde, İslâm ordusu bünyesinde Konya'ya gelen Türklerle olmuştur. Hatta bu seferler sırasında Kayıklık isimli bir Türk komutanı tarafından fethedildiği, kaynakların ifadeleri arasındadır.¹²

Bu ilk seferlerden sonra, Konya'nın kesin fethi; tıpkı diğer Anadolu şehirleri gibi, Selçuklular devrindeki ilk akınlarla gerçekleşmiştir. Bilindiği gibi Çağrı Bey'in 1016'daki ilk seferi ile başlayan Anadolu akınları¹³ gelişerek devam etmiştir. Ancak, bu akınlar daha çok keşif karakteri taşıdığı için fetihler kalıcı olamamıştır.

Bu ilk akınlar sırasında Konya'nın 1069 yılında, Selçukluların eline geçtiğini görüyoruz. Bu dönemde Afşin, Alpaslan'a isyan eden El Basan'ı takiple boğazlara kadar ilerlemiştir. Afşin, kendisine sığınan El Basan'ı teslim için imparatora başvurmuşsa da red cevabı almıştır. Bunun üzerine geri dönen Afşin, fetih hareketlerini genişletmiş ve Konya'nın da içinde bulunduğu pek çok şehri ele geçirmiştir.¹⁴

¹¹ Kafesoğlu, İ. *a.g.e.* s.149.

Sevim, A. - Yücel, Y. *a.g.e.*, s.28.

¹² Kitapçı, Zekeriya. *Orta Doğuda Türk Askerî Varlığının İlk Zuhuru*, İstanbul 1987, s.48.

Önder, M. *a.g.e.* s.10.

¹³ Bu akınla ilgili olarak bkz. Köymen, M.Altay. *Tuğrul Bey*, Ankara 1986, s.15.

Turan, O. *Selçuklu Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1993, s.90.

Turan, O. *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s.14.

Kafesoğlu, İbrahim. *Selçuklular Tarihi*. İstanbul 1992, s.14.

¹⁴ Çetin, Osman. *Anadolu'da İslâmiyet'in Yayılışı*, İstanbul 1981, s.33.

Sevim, A. - Yücel, Y. *a.g.e.* s.58.

Turan, O. *a.g.e.* s.20 (Turan Konya'nın fethi tarihini 1067 olarak bildirmektedir.)

Baykara, T. *a.g.e.* s.25.

Önder, M. *a.g.e.* s.10.

Sevim, Ali. *Anadolunun Fethi*, Ankara 1989, s.49.

Sevim, Ali. *Süleyman Şah*, Ankara 1990, s.11.

Ancak bu Türk hâkimiyeti uzun süre devam etmemiş, Bizanslılar diğer bir çok şehir gibi Konya'yı da geri almışlardır. Konya'nın ikinci kez fethi ise hicri 470 (1076-1077) yılına tekabül etmektedir.¹⁵

Anonim Selçukname'de ise Süleyman Şah'ın Antakya'yı fethedemeyince, Konya üzerine yürüdüğü ve 1079'da Konya'yı Martava Gusta'dan, Gavale Kalesini de¹⁶ Romanus Makri'den aldığı ifade edilmektedir.¹⁷

Konya'nın fethiyle ilgili olarak anlatılan ilginç bir rivayet daha vardır ki, kısmen anonim bir özellik taşımaktadır. Buna göre, Ali Gav Konya fatihi olarak kabul edilir. Selçuklu Sultanı Konya Kalesini düşmandan alamamış, Ali Gav Tekkesi'nde yatan zat bir gün öküz postuna bürünerek sığırlarla beraber kale kapısından içeriye girmiş, gece kapıyı Türklere açmıştır. Bu sayede Türk askerleri kaleye girmiş ve Konya fethedilmiştir.¹⁸ Bu rivayetin Anadoludaki bir çok şehrin fethi ile ilgili olarak geliştirilen anonim efsanelerden birisi olduğu muhakkaktır.

Fakat burada şunu kesin olarak ifade edelim ki, kaynaklarda Konya'nın fethi konusunda farklı ifadeler geçmektedir. Bazı kaynaklarda Konya'nın Süleyman Şah tarafından fethedildiği ifade edilirken;¹⁹ bazı kaynaklarda da fethin I.Kılıç Arslan tarafından gerçekleştirildiği belirtilmektedir.²⁰

¹⁵ Çetin, O. *a.g.e.* s.37.

Önder, M. *Mevlâna Şehri Konya*. Konya 1962. s.18.

Konyalı, İ.H. *a.g.e.* s.10.

¹⁶ Bizanslılar döneminde "Kabala" adı verilen ve Konya'nın batısındaki sarp tepenin üstünde bulunan bu kale, dik kayaların üstüne kurulmuş ve tabiat tarafından da son derece tahkim edilmiştir. Selçuklular öneminde de "Kavale" olarak varlığını sürdüren kale, bir çok önemli olaya da şahitlik etmiştir. Bu olaylardan en meşhuru, III. Kılıç Arslan'ın amcası Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından kaleye hapsedilmesi ve burada ölmesidir.

¹⁷ *Anonim Selçukname*, (çev. F.N.Uzluk), Ankara 1952, s.23.

¹⁸ Baykara, T. *a.g.e.* s.25.

Konyalı, İ.H. *a.g.e.* s.913.

¹⁹ El Hüseyinî, *Ahbarü'd-Devlet's-Selçukiye*, (çev. Necati Lügal), Ankara 1943, s. 49.

Çetin, O. *a.g.e.* s.37.

Konyalı, İ.H. *a.g.e.* s.45.

²⁰ Müneccim Başî Şeyh Ahmed. *Câmiü'd-Düvel* (çev. Fehmi Turgal) İstanbul 1939, s.4.

Turan, O. *a.g.e.* s.55.

Tüm bu ifadelere göre şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki, Konya ilk olarak Afşin tarafından fethedildi ise de; Bizans Konya'yı geri almayı başarmıştır. Konya'nın son kez ve kesin fethi ise I.Kılıç Arslan zamanında gerçekleştirilmiştir.

Konya'nın Selçuklu başkenti haline getirilmesi

Konya'nın tarihinde önemli bir değişikliğe sebep olacak olan olay, ilginçtir ki Konya'nın dışında cereyan etmiştir.

Haçlı ordularının, Anadolu'ya gelip Selçuklu payitahtı İznik'i kuşatması ve Kılıç Arslan'ın askerî şartların zorlaması sonucu, müdafilere gönderdiği "Bundan böyle istediğinizi tercih edin"²¹ tarzındaki mektubundan sonra, Anadolu Selçuklu Devleti payitahtsız kalmıştır.

I. Haçlı Seferi Selçukluları sadece başkentsiz bırakmamış, aynı zamanda üstünlüğün Bizans'a geçmesinde sebep olmuştur. Nitekim Selçuklu Devleti'nin, büyük çapta zaafiyete uğramasından faydalanan Bizans, bütün Ege kıyılarına hakim olduğu gibi, Selçuklu yönetiminde bulunan Karadeniz'in bazı kıyı bölgeleri ve Çukurovayı da ele geçirmiştir.²²

Bu yapı içinde Selçuklular, şartların zorlamasına bağlı olarak İç Anadolu'ya doğru çekilmişlerdir. Dolayısıyla, başkentlerinin de bu bölgede olması vazgeçilmez bir hal almıştır. Bu da Selçuklu Sultanlarının dikkatini Konya'ya çevirmiş ve I. Kılıç Arslan Konya'yı başkent yapmıştır. Her ne kadar Konya'nın daha sonraki dönemlerde de başkent yapıldığına dair ifadeler varsa da;²³ genel kanaat Konya'nın I. Kılıç Arslan tarafından başkent yapıldığıdır.²⁴

²¹ Turan, O. a.g.e. s.100.

²² Baily, A. *Bizans Tarihi* (çev. H.Şaman) C.II. İstanbul t.y. s.326-327.

Sevim, A. - Yücel, Y. a.g.e. s.115.

Çetin, O. a.g.e. s.39.

Kafesoğlu, İ. a.g.e. s.60.

Runciman, S. *Haçlı Seferleri Tarihi* (çev.F.İşıltan) Ankara 1981. s.149.

²³ Meselâ Tuncer Baykara, Konya'nın I.Kılıç Arslan zamanında başkent olduğuna dair bir işaret bulunmadığını ifade etmekte ve I. Mesut'un Konya'yı başkent yaptığını savunmaktadır. Bu konuda bkz. Baykara, T. a.g.e. s.26.

²⁴ Turan, O. a.g.e. s.125.

Sevim, A. - Yücel, Y. a.g.e. s.114.

Fakat şunu da hemen ifade edelim ki; nasıl kaynaklar Konya'nın kimin tarafından fethedildiği konusunda ihtilafa düşmüşse, başkent yapılması konusunda da görüş farklılıkları mevcuttur.

Anonim Selçukname'ye göre Konya, Süleyman Şah zamanında başkent yapılmıştır. Bu kaynakta Süleyman Şah'ın, Antakya seferine çıkarken, oğlu Kılıç Aslan'ı Konya'da veliht bıraktığı belirtilmektedir.²⁵

Aynı şekilde, N. Fikret Baştaç tarafından, Teachner'in "Ansiklopedia de Islam" için yazdığı, Konya maddesine dayanarak verilen bilgide şu görüşlere yer verilmiştir. "Melik Şah tarafından Bizans'a karşı Selçukîlerin askerî hareketlerinin tanzim ve idaresi ile tanzif edilmiş bulunan Selçuklu prensi Süleyman bin Kutalmış, Anadolu'ya geldiğinde Anadolu'da muharebe etmekte olan Türk Beyleri tarafından Konya tahtına iclas edildi. Buralar, (İznik ve çevresi) tekrar Selçukîlerin elinden çıkmış ve karargahı tekrar Konya'ya nakletmeye mecburiyet hasıl olmuştur."²⁶

Konya'nın Selçukluların ilk başkenti olduğuna dair görüşler bununla da sınırlı değildir. İ. H. Konyalı'nın ifadesine göre, *Tevarih-i Âli Selçuk* ve Yazıcızade Ali'nin *Selçukname*'sinde de aynı görüş teyit edilmektedir. Adı geçen müellif eserinde Süleyman Şah'ın ölümünü anlatırken aynen şu ifadeyi kullanmıştır. "Konya'yı ilk başkent yapan enerjik ve adil Türk hükümdarı hayata gözlerini yumdu."²⁷

Tüm bunların sonunda şunu kesin olarak söyleyebiliriz ki; Konya I. Haçlı seferinden sonra ister ilk kez²⁸ isterse ikinci kez başkent olsun, Selçuklular yıkılıncaya kadar bu devletin payitahtı olarak kalmıştır.

Konya'nın başkent olarak seçilmesinde siyasî şartların zorlaması yanında Konya'nın kendi yapısından kaynaklanan bazı şartlar da pek tabii ki etkili olmuştur.

Konya kısmen merkezi vaziyeti, kısmen de civarının çevrede nadir görülen letafeti için Selçuklular tarafından başkent yapılmıştır. Bunda, Konya'nın tabii şartlarının Türklerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir

²⁵ Anonim Selçukname, s.24.

²⁶ Baştaç, F.Naci. Garp Eserlerine Göre Konya. *Konya Mecmuası*, 31,1940.

²⁷ Konyalı, İ.H. a.g.e. s.41-45.

²⁸ Aksarayî. *Müsâmaratü'l-Ahbar*. (Çev. M.Nuri Gençosman), Ankara 1943. s.125. Togan, Z.V. *Umumî Türk Tarihine Giriş*. İstanbul 1981, s.202.

yapıda olması da etkili olmuştur. Çünkü Konya dört tarafı açık, geniş bir sahradır. Aynı zamanda Konya'ya yayla mıntıkası da yakındır. Ata ve hayvancılığa dayalı Türk yaşantısına son derece uygundur ve Anadolu'nun merkezî bir yerinde bulunmaktadır. Nitekim, Selçuklu döneminde rağbet gören Aksaray ve Karaman'ın tabii topografik yapılarının Konya'ya benzemesi de dikkate şayandır.²⁹

Ayrıca İznik'in stratejik yapısı itibariyle başkent olmaya pek müsait olmaması (sık sık istilaya maruz kalması) Konya'nın başkent olmasını sağlayan bir başka faktördür. Bu yapısı itibariyle Konya askerî yönden de başkent olmaya müsaittir.

Sonuç

Konya varlığını ve ününü çok uzun yıllar devam ettirebilen nadir şehirlerimizden birisidir. Elbette ki, diğer şehirlerimizde olduğu gibi Konya'nın da Türklüğe kazandırılması kolay olmamış, bu uğurda hayli mücadele verilmiştir. Ancak Konya'yı Orta Çağların şöhretli şehirlerinden biri kılan asıl unsur, Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapmış olmasıdır.

Siyasî tarihlerin tespit edilmeden, kültür tarihinin tam olarak aydınlatılması hayli güçtür. İşte biz bu makalemizde, Konya'nın siyasî tarihinin bir kesitini ele alıp, Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti haline gelmesi ile ilgili genel anlamda bir değerlendirme yapmaya çalıştık.

Bilindiği gibi, Selçukluların en önemli özelliklerinden birisi kültür ve medeniyet bakımından güçlü bir devlet olmasıdır. Selçuklular bir anlamda Anadolu Türk Kültürünün mayasıdır. Konya'nın da böyle bir devletin başkenti olması itibariyle bu kültürün oluşumunda önemli bir etkisinin olduğu muhakkaktır. Elbette, Orta Çağlar Konya'sının kültürel yapısını aydınlatmak Anadolu Türk Kültür Tarihi açısından son derece elzemdir.

²⁹ Baykara, T. a.g.e. s.26.